

УДК 330:631.1

В. В. Клочан,

доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки сільського господарства Миколаївського державного аграрного університету

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Розглядаються питання формування та розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери в Україні. Проведено короткий аналіз діяльності дорадчих служб та законодавства, що регламентує їх роботу. Визначені напрями розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери в Україні.

The questions of forming and development are examined informatively consultative providing of agrarian sphere in Ukraine. The short analysis of activity of deliberative services and legislation which regulates them a robot is conducted. Directions of development are certain informatively consultative providing of agrarian sphere in Ukraine.

Ключові слова: інформаційно-консультаційне забезпечення, аграрна сфера, економіка України, дорадництво, консультування.

Вступ.

Як і в інших країнах світу, з боку українських селян, зокрема, власників особистих селянських господарств, фермерів, підприємств різних форм власності та господарювання, динамічно зростає попит на спеціальну інформацію та нові знання в сфері аграрного виробництва, його ресурсного забезпечення та збуту виробленої продукції. Утвердилося розуміння того, що в умовах ринкової економіки та конкуренції немає місця для неефективної, неприбуткової діяльності. Тому одним із завдань держави в аграрній сфері економіки стало надання допомоги у формуванні сільськогосподарського товаровиробника, озброєного новітніми знаннями, сучасними технікою, технологіями для підвищення конкурентоспроможності та прибутковості виробництва, підвищення рівня життя сільського населення.

Постановка задачі.

Важливою складовою формування та розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери є дієва підтримка державою сільськогосподарських дорадчих служб. Це реальний крок на шляху досягнення зазначеної мети, бо високий рівень соціально-економічного розвитку села є головною умовою продовольчого та сировинного забезпечення країни, її економічної та політичної незалежності.

Становлення в Україні сучасної сільськогосподарської дорадчої діяльності в цілому відбувається у рамках загальносвітових тенденцій і особливостей розвитку цього явища. І хоча на даний час в країні інтерес до цього суспільно-економічного феномену дещо згас, дорадництво продовжує залишатися важливим інструментом поширення інформації, надання консультацій та знанневих послуг сільськогосподарським товаровиробникам та жителям сільської місцевості. На сьогодні сільськогосподарські інформаційно-консультаційні структури у формі дорадчих служб створені практично в кожному регіоні держави. В багатьох випадках дорадництво заявило про себе як про важливий структурний елемент системи інформаційного обслуговування сільського господарства.

Дорадчі організації різних регіонів об'єднуються з метою злагодження та координації інформаційно-консультаційної роботи. Відповідно Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб та Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України виступають в якості елементів офіційної системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери. Соціально-економічна вагомість цих складових та ключові позиції в інформаційно-консультаційному забезпеченні аграріїв в провідних країнах світу служать аргументом на потребу поглибленого дослідження даного явища у вітчизняній аграрній виробничо-господарській діяльності.

Історія сільськогосподарського дорадництва в Україні, будучи достатньо тривалою, є дискретною в часі. Кожний такий період має власний зміст, формати та сутнісні характеристики. Їх зміни в цілому відбивають еволюцію системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери та сучасний стан і сформовані тенденції розвитку.

Дослідження наукових джерел показує, що у Західній Україні зародження аграрного дорадництва відбулося наприкінці 19-го, а Східній – на початку 18-го століття. Зокрема, в Галичині, яка входила в той час до складу Австро-Угорської імперії, активною дорадчою діяльністю займалося товариство "Сільський господар", головною метою якого було піднесення культури виробництва та підвищення доходів сільських господарств. Ініціаторами заснування цього товариства були представники сільської інтелігенції - священики, вчителі, ветеринарні лікарі, агрономи, юристи і, навіть, письменники та композитори. Це товариство припинило свою діяльність у 1939р. після встановлення у Західній Україні радянської влади.

В Російській імперії важливий внесок у становлення освітньо-інформаційної діяльності в сільському господарстві був зроблений вільним економічним товариством (ВЕТ), яке було засноване у 1705р. в Петербурзі. Члени цього товариства на основі статистично-економічних досліджень розробляли заходи щодо підвищення ефективності ведення сільського господарства. Протягом 1765-1919 років товариство видало понад 280 томів "Праць". За ініціативою ВЕТ на території Харківщини, Чернігівщини та Херсонщини було відкрито кілька навчальних закладів та бібліотек.

Взагалі, процес становлення системи сільськогосподарського дорадництва в Україні характеризується трьома етапами, обумовленими існуючими соціально-політичними устроями:

- дорадчі служби в епоху капіталізму;

- післяреволюційний період розвитку дорадництва;
- сучасний період становлення та розвитку дорадчих служб.

Історичною передумовою розвитку сільськогосподарського дорадництва в період розвитку капіталізму можна вважати реформу 1861р., яка відмінила кріпосне право і дала поштовх до ствердження нового капіталістичного типу землеробства, а наступний розвиток внутрішнього та відкриття зовнішнього ринків сільськогосподарських продуктів привели до виникнення торгового землеробства.

У 1913р. на території Східної України існувало 46 сільськогосподарських дослідних станцій та полів, на яких працювало близько 150 науковців, які сприяли поширенню результатів наукових досліджень. Слід згадати, що у дореволюційній Росії з початку XX століття існувала сільськогосподарська дорадча служба, яка нараховувала близько 9000 працівників.

У 1917р. була опублікована праця О.Чаянова з організації роботи сільськогосподарської дорадчої служби. Його ідеї досить цінні і в теперішній час, бо він вважав, що головна роль служби – забезпечення спроможності сільськогосподарських виробників приймати самостійні управлінські рішення.

У 1919р. при Наркомземі УРСР створюється Сільськогосподарський науковий комітет України, на який було покладено завдання координувати всю науково-дослідну діяльність у галузі сільського господарства і суміжних з ним галузях. Майже у кожному обласному центрі були створені філії комітету.

У 20-ті роки велику роль у пропаганді і поширенні сільськогосподарських знань відігравали сільськогосподарські товариства, які існували на той час в Україні - Всеукраїнське агрономічне товариство, Товариство сільського господарства Південної України та ін. До середини минулого століття завдання впровадження наукових досліджень було покладено на науково-дослідні інститути та станції, вищі навчальні заклади та діючі у їх складі факультети підвищення кваліфікації. Загальна кількість таких підрозділів на кінець століття сягала близько 170.

Найважливішою особливістю організації освітньої і консультативної діяльності радянського періоду була притаманна для усієї країни жорстка адміністративна система управління, яка відкидала основні принципи, сформульовані О.Чаяновим, і одночасно віддаляла товаровиробника від можливості приймати власні рішення.

Система наукового та інформаційно-консультативного обслуговування сільського господарства радянського періоду припинила своє існування в ході розпаду Радянського Союзу.

Сучасним періодом становлення та розвитку дорадчих служб можна вважати другу половину 90-х років, коли Україна безповоротно стала на шлях переходу до ринкових механізмів господарювання, реформування земельних відносин та сільськогосподарських підприємств. Саме в цей час виникла велика кількість фермерських та особистих селянських господарств, нових реформованих підприємств ринкового типу, значна частина яких потребували сільськогосподарських знань, ринкової інформації тощо. У цьому періоді можна виділити декілька етапів:

- створення дорадчих служб в різних регіонах України;
- створення Всеукраїнської громадської асоціації дорадчих служб;
- формування законодавчої бази дорадчої діяльності.

Виходячи з різноманіття існуючих моделей та беручи до уваги історичний досвід, конкретні реалії (ментальність державних чиновників і керівників реформованих аграрних підприємств, постійний брак державного фінансування, стан аграрної науки і освіти тощо) в процесі створення сільськогосподарських дорадчих служб в Україні за основу взято модель Львівської аграрної дорадчої служби, яка акумулює досвід розвинутих країн. В основу її формування було покладено такі три основні принципи:

- приватні засади функціонування і державна підтримка через відповідні урядові програми, в тому числі регіональні і місцеві;
- незалежність у прийнятті рішень щодо надання порад сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню, яка базується на взаємній довірі та партнерстві;
- тісна співпраця з аграрними закладами освіти та науковими установами з питань навчання, досліджень і передачі НОУ-ХАУ споживачам дорадчих послуг, а також органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими професійними об'єднаннями в аграрному секторі з питань формування пріоритетності надання тих чи інших послуг відповідно до запитів товаровиробників, участь у формуванні аграрної політики, підготовці нормативно-правових актів з цих питань тощо.

Реалізація даних принципів в прикладному плані дає підстави для твердження, що дорадчі служби виступають в якості інтегруючого елементу, що формує єдиність та створює цілісності системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрної сфери, пов'язуючи між собою всіх її учасників.

Головною метою сільськогосподарських дорадчих служб, як і в інших країнах, є поширення та впровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки і технологій, надання сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню дорадчих послуг з питань менеджменту, маркетингу, застосування сучасних технологій, розвитку соціальної сфери села, підвищення рівня знань та вдосконалення практичних навичок прибуткового господарювання сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення.

Проте особливість діяльності дорадчих служб на сучасному етапі полягає у вирішенні не лише цих проблем. Тут йдеться про створення інфраструктури аграрного ринку, формування маркетингової мережі збуту сільськогосподарської продукції від товаровиробника до споживача через сільські кооперативи, районні кооперативні агроторгові доми, оптові ринки (плодоовочеві, продовольчі), аукціони живої худоби і птиці, товарні і ф'ючерсні біржі, переробні підприємства, роздрібно торгівлю, заклади харчування тощо.

Важливий напрямком дорадницької діяльності - сприяння товаровиробникам, особливо селянським і фермерським господарствам, у доступі до кредитних ресурсів, в тому числі через створення кредитних спілок та кооперативних банків. Великі сільськогосподарські підприємства також потребують порад у підготовці бізнес-планів для отримання кредитів у комерційних банках. Сприяння селянам у розвитку несільськогосподарського підприємництва у сільській місцевості, вирішення проблеми зайнятості сільського населення, в тому числі шляхом поширення сільського зеленого туризму.

Консультації з юридичних питань щодо отримання своїх земельних і майнових паїв у власність, продажу чи не продажу землі та документального оформлення даного акту, ефективного використання земельної та майнової власності, реструктуризації сільськогосподарського підприємства, диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності тощо.

Це далеко не всі проблемні реалії сьогодення українського села і в цьому якраз полягає особливість діяльності українських сільськогосподарських дорадчих служб як елементу системи інформаційно-консультативного забезпечення аграрної сфери у процесі її пореформеного розвитку.

Формування мережі інформаційно-консультативних центрів в Україні є пріоритетним напрямком державної аграрної політики. На практиці, в ретроспективі розвитку інформаційних систем в Україні, розвиток останніх був забезпечений організаційними формами, що несуть назву "дорадчі служби".

Становлення і розвиток дорадчих служб обумовлений кардинальними змінами в аграрному секторі економіки України, що відбулися за останні роки в процесі здійснення аграрної реформи. Особливих масштабів вони набули з прийняттям Указу Президента України від 3 грудня 1999р. "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки", в результаті реалізації якого відбулося реформування колективних сільськогосподарських підприємств. На їх базі, відповідно до вимог чинного законодавства України, було створено близько 15,3 тис. господарств, заснованих на засадах приватної власності на землю і майно: приватні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські кооперативи та інші, які разом з 43 тис. фермерських та 12,8 млн. особистих селянських господарств заклали інституційну основу приватного господарювання на селі.

З самих перших кроків самостійного господарювання новостворені підприємства та селянські господарства зіткнулися з рядом проблем функціонування в ринковому середовищі. Поступово прийшло розуміння, що для їх розв'язання потрібні нові знання з аграрного менеджменту та маркетингу, передових технологій агропромислового виробництва, досвіду ефективного ведення господарства і т. п. Сформувався стійкий попит на послуги даного призначення, що, в свою чергу, породило ініціативу щодо створення спеціалізованих структур по їх наданню.

В Україні перший центр інформаційно-консультаційного обслуговування селян був створений на початку 90-х років минулого століття у смт. Заліщики Тернопільської області. У 1995р. з метою поширення даного досвіду був задіяний проект технічної допомоги за програмою ТАСІС Європейського Союзу. Відпрацювання базової моделі служби розповсюдження інформації і нових знань серед сільськогосподарських товаровиробників та жителів сільської місцевості проводилося на прикладі Львівської області. З 1998р. проект розпочав діяльність, а в 2000р. його було визнано найуспішнішим серед проектів програми ТАСІС в Україні. Починаючи з червня 2000р. Львівська аграрна дорадча служба з центральним офісом у м. Львів та 5 районними офісами у Буську, Городку, Дрогобичі, Стрию, Кам'янці-Бузькій розпочала свою діяльність. Сільськогосподарські товаровиробники Львівщини позитивно оцінили роботу дорадчої служби і нині їм важко уявити своє ефективне функціонування без консультацій, демонстрацій та інформаційного забезпечення, що надає дорадча служба.

У справу формування дорадництва в Україні суттєвий внесок зробили також окремі країни. Так, в 1995р. в рамках проекту технічної допомоги з боку Уряду Великобританії у м. Донецьк був створений інформаційно-консультаційний центр з реформування КСП і приватизації землі. В 1998р. на базі цього центру розпочало роботу державне підприємство координаційний центр "ДонецькАгроРеформа", в тому ж році розпочався новий проект Уряду Великобританії "Служба підтримки сільських підприємств". У 2000р. на базі цих двох структур була створена дорадча служба "Донецькагроконсалт". Сьогодні "Донецькагроконсалт" - це товариство з обмеженою відповідальністю з п'ятьма районними дорадчими офісами, яке ефективно надає дорадчі послуги, у тому числі платні.

В Одеській області технічна допомога Уряду Великобританії розпочала свою діяльність з травня 1996р. в рамках проекту реорганізації великих сільськогосподарських підприємств. Крім консультацій щодо реформування КСП та реорганізації виробничої структури підприємств надавались консультації з агробізнес-менеджменту, бізнес-планування, економічного аналізу. Пізніше, 1 грудня 1998р., на базі проекту було створене приватне підприємство "Консалтагро", яке здійснювало проект технічної допомоги Міністерства Великобританії у справах міжнародного розвитку в Одеській області "Проект підтримки сільськогосподарських підприємств та сільського населення". Нині ПП "Консалтагро" укомплектовано висококваліфікованими спеціалістами, які надають консультації з питань організації агропромислового виробництва, передових технологій сільського господарства, вирішення питань соціальної інфраструктури села та надають ринкову інформацію щодо сільського господарства.

Прийняттям Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" було врегулювання відносин, пов'язаних з сільськогосподарською дорадчою діяльністю та створення умов для розбудови системи сільськогосподарських дорадчих служб в Україні.

Закон передбачає державну підтримку сільськогосподарської дорадчої діяльності шляхом фінансування виключно соціально-необхідних послуг, перелік яких буде визначатись програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Соціально-необхідні дорадчі послуги, це ті послуги, які в даний момент розвитку сільського господарства є нерентабельними в силу певних причин, їх не можна знайти на ринку дорадчих послуг, але Держава зацікавлена в тому, щоб сільськогосподарські товаровиробники та сільське населення отримувало їх, що сприятиме збільшенню доходів сільського населення та розвитку сільської місцевості. Це стосується:

- висвітлення загальної інформації через підготовку та трансляцію відео, аудіосюжетів а також через випуск брошур, інформаційних листків, бюлетенів тощо;
- навчання сільського населення шляхом проведення семінарів, тренінгів, днів поля з різних питань технологічного, економічного, юридичного, організаційного характеру;
- втілення програм для розвитку дітей та молоді села тощо.

Прикладом соціально-необхідних дорадчих послуг може бути: інформація про аграрну політику держави; допомога в створенні кредитних спілок, обслуговуючих кооперативів, сільськогосподарських оптових ринків; створення третейських судів; підтримка несільськогосподарських видів бізнесу на селі (зелений туризм, ремесло, сфера обслуговування тощо); створення та експлуатація громадських пасовищ.

Все це сприятиме вирішенню проблем зайнятості сільського населення. Характер соціально-необхідних дорадчих послуг може змінюватись в залежності від розвитку сільського господарства та суспільства.

Розвиток мережі сільськогосподарських дорадчих служб переконливо показує, що дорадництво в Україні розглядається як важливий аспект процесу реформування аграрної галузі, який стимулює та спрямовує позитивні перетворення „на місцях”. У структурі його чималих пропозицій набула популярності тема розвитку громад і сільської місцевості – це корінне питання соціальної сфери села, що реформується. Велике значення дорадники приділяють розвитку сільських територій, оскільки село – це місце, де не тільки виробляється продукція, але це територія, на якій люди живуть, на якій ростять своїх дітей, де вони просто відпочивають, де проходить значна частина їхнього часу. Тому вони працюють із сільськими громадами, із сільськими радами по напрацюванню програм їх стратегічного розвитку, поточних програм розвитку сільських громад, розвитку дитячих клубів, молодіжних, в контексті світового міжнародного руху „Forage”. Все те, що створили за участю дорадників, зараз є не тільки соціально-економічними центрами, а центрами розбудови громадянського суспільства. Практично, програми на локальному рівні створюють базу їхніх позитивних змін.

Висновки.

В становленні системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери для розвитку сільськогосподарського дорадництва як відносно нового для України формату в цій сфері, вже зроблено:

- запроваджено професійне навчання сільськогосподарських дорадників за програмами базової підготовки на замовлення Мінагрополітики, дорадчих служб та їх Національної асоціації;
- розроблено та затверджено навчальні програми за спеціальністю „сільськогосподарський дорадник”;
- створено умови для підвищення кваліфікації сільськогосподарських дорадників, експертів-дорадників та викладачів вищих навчальних закладів, які реалізують відповідні навчальні програми.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки" Відомості ВРУ, 2007, №12, ст. 102).
2. Закон України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" №1807-IV від 17 червня 2004р.
3. Корінець Р.Я. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді/Інститут сільського розвитку.-Київ, 2003р.
4. Крисанов Д. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій / Д. Крисанов, Л. Удова // Економіка України. – 2009. - №11. – С. 3-13.
5. Чепуренко Я.О. Офіційні видання в системі інформаційних ресурсів органів державної влади (зарубіжний досвід)//Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.-2004.-№4.-С.13-23.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2012 р.